

Robert J. Sternberg, Judith Glück

Mądrość

Psychologia mądrych myśli, słów i czynów

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

EDUKACJA
DLA MĄDROŚCI

Mądrość
Psychologia mądrych
myśli, słów i czynów

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Robert J. Sternberg, Judith Glück

Tłumaczenie
Tomasz Tesznar

Redakcja naukowa
Krzysztof J. Szmidt

Mądrość

Psychologia mądrych myśli, słów i czynów

Tytuł oryginału: *Wisdom. The Psychology of Wise Thoughts, Words, and Deeds*

REDAKCJA NAUKOWA SERII „EDUKACJA DLA MĄDROŚCI”
Krzysztof J. Szmidt (przewodniczący), Wiesława Leżańska, Jolanta Bonar
Elżbieta Płóciennik, Monika Modrzejewska-Świgulska, Iwona Czaja-Chudyba
Janina Uszyńska-Jarmoc, Witold Ligęza, Stanisław Dylak, Katarzyna Krasoń

RECENZENT

Tomasz Knopik

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

TŁUMACZENIE

Tomasz Tesznar

REDAKCJA NAUKOWA

Krzysztof J. Szmidt

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Danuta Bąk

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne

Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

© Robert J. Sternberg and Judith Glück, 2022

© Copyright for Polish translation by Tomasz Tesznar, Łódź 2023

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

This translation of *Wisdom. The Psychology of Wise Thoughts, Words, and Deeds*
is published by arrangement with Cambridge University Press

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10721.22.0.K

<https://doi.org/10.18778/8331-214-9>

ISBN 978-83-8331-214-9

e-ISBN 978-83-8331-215-6

Książkę tę dedykujemy naszym Dzieciom:
Bob – Sethowi, Sarze, Samuelowi, Brittany i Melody
oraz pamięci Juliana i Justina;
Judith – Jonasowi i Lenie.

Dla nas bowiem są one najwspanialszymi nauczycielami mądrości.
Jeżeli ma zaistnieć jakakolwiek nadzieja dla naszej cywilizacji,
musi ona pojawić się dzięki naszym dzieciom, waszym dzieciom
(jeśli je macie!) i wszystkim dzieciom na tej ziemi.

Spis treści

Mądrość – troska o innych i twórcza realizacja dobra wspólnego w perspektywie długoterminowej. Wprowadzenie do wydania polskiego (Krzysztof J. Szmidt)	9
Przedmowa	21
1. Co to jest mądrość?	25
2. Dlaczego mądrość jest ważna i czemu społeczeństwo nie zawsze postrzega ją w ten właśnie sposób?	61
3. Jak mądrość była badana w psychologii?	101
4. Jak mierzy się mądrość?	133
5. Jak rozwija się mądrość?	157
6. Jak możemy kultywować mądrość?	195
7. W jaki sposób mądrość wiąże się z innymi cechami psychologicznymi?	223
8. Czy jestem mądry?	251
Epilog	277
Spis rysunków i tabel	283
Indeks	285

Mądrość – troska o innych i twórcza realizacja dobra wspólnego w perspektywie długoterminowej

Wprowadzenie do wydania polskiego

Pełne i dobre zrozumienie mądrości wymaga prawdopodobnie większej mądrości niż ktokolwiek z nas posiada.

Robert J. Sternberg¹

Właśnie dlatego małe dzieci mówią czasem bardzo mądre rzeczy. Ponieważ próbują zrozumieć świat, dopiero uczą się klasyfikować rozmaite sprawy i rzeczy jako dobre i złe, słuszne i niesłuszne, i dlatego mogą widzieć wiele z nich takimi, jakimi rzeczywiście są.

Robert J. Sternberg, Judith Glück²

Polska psychologia i pedagogika mądrości dopiero się rodzą. Dlatego między innymi publikację Roberta Sternberga i Judith Glück należy przywitać z tym większą radością i oczekiwaniem, że uzupełnia wyraźną lukę we współczesnej wiedzy psychologicznej, a w literaturze polskojęzycznej stanowi wprost kamień milowy. Przede wszystkim jako podręcznik psychologii mądrości.

¹ R.J. Sternberg (1990). *Understanding wisdom*. W: R.J. Sternberg (red.), *Wisdom. Its Nature, Origins and Development*. New York: Cambridge University Press, s. 3.

² Cytat z niniejszego dzieła, s. 180.

Nie będę przedstawiał sylwetek naukowych Autorów, gdyż są one powszechnie znane, zwłaszcza Roberta J. Sternberga, czołowego światowego badacza inteligencji, twórczości, miłości i mądrości, ale i nienawiści. Rekomendowana tu książka jest wynikiem wspólnego wysiłku tego amerykańskiego badacza z Uniwersytetu Cornella w USA oraz austriackiej badaczki z Uniwersytetu w Klagenfurcie. Judith Glück wywodzi się z kręgu naukowego tzw. Berlińskiej Szkoły Mądrości, założonej i kierowanej przez wiele lat przez Paula Baltesa, czołowego badacza mądrości w XX wieku, który dla tej dziedziny wiedzy i empirii jest postacią tak ważną, jak Robert Sternberg dla badań inteligencji i twórczości. Łatwo się domyślić, iż publikacja, którą udostępniamy polskiemu Czytelnikowi, jest zwieńczeniem dotychczasowej współpracy obojga uczonych, która zaowocowała już interesującymi publikacjami (zob. m.in.: Glück, 2019; Weststrate, Bluck, Glück, 2019; Sternberg, Glück, 2019).

Mądrość. Psychologia mądrych myśli, słów i czynów jest zwięzłym, ale kompleksowo i całościowo pomyślanym wykładem najważniejszych dla tego fenomenu – w perspektywie psychologicznej – zagadnień. Poczynając od samego rozumienia mądrości i zmian w tym rozumieniu (rozd. 1) oraz uzasadnień, dlaczego tematyka mądrości i mądrego życia jest tak ważna w naszym spolaryzowanym społeczeństwie (rozd. 2), po problemy związane z badaniami mądrości i propozycje ich rozwiązania (rozd. 3 i 4), aż po zasady i metody kultywowania mądrości w sobie i wśród dzieci oraz młodzieży (rozd. 5 i 6). Co ciekawe, z punktu widzenia edukacji dla mądrości, ostatnie rozdziały tej znakomitej pracy każą myśleć o Autorach jako o pedagogach mądrości – bardzo często bowiem poświęcają oni uwagę problemom rozwijania mądrości w młodszych pokoleniach, ale też w pracy autokreacyjnej, serwując wiele dobrych rad i zaleceń tym, którzy chcieliby być mądrzejsi. Interesują ich również związki mądrości i jej składników z innymi cechami psychologicznymi, takimi jak: inteligencja, emocje, dobre samopoczucie, wartości i moralność, a wykład na ten temat okraszony jest przytoczeniem wielu stosownych badań i odkrywczymi pyta-

niami do badań przyszłych (rozdz. 7). Na koniec Czytelnik znajdzie bardzo interesujący kwestionariusz samooceny własnej mądrości („Czy jestem mądry?”) oraz komentarz dotyczący badanych trzynastu składników, wywiedzionych z dotychczasowych teorii mądrości, również własnych.

Teorie mądrości, zwłaszcza starszego z Autorów, Roberta Sternberga, ewoluowały w ciągu niemal czterdziestu ostatnich lat: od triarchicznej, zrównoważonej koncepcji mądrości (inteligencja analityczna – inteligencja twórcza i inteligencja praktyczna w służbie dobra wspólnego), poprzez koncepcję dialektyczną, aż do dzisiejszej aksjologicznej teorii mądrości. Podkreśla się w niej istotną, poza wspomnianą równowagą trzech różnych postaw poznawczych, zdolność człowieka do wyboru celów życiowych, związanych z realizacją krótko- i długoterminowych interesów wspólnych i wyjście poza działania dla indywidualnej pomyślności. Warto podkreślić istotę tego rodzaju mądrości, wykraczającej poza myślenie i zachowania egoistyczne, albowiem ma ona dużą wartość perswazyjną i może być uznana za ważny cel wychowania. Nic dziwnego, od dawna bowiem Sternberg, a tutaj wraz nim Glück, przyjmują optykę pedagogiczną, pisząc nie tylko o naturze mądrości i jej psychologicznych składnikach, ale formułując również zaangażowany program edukacji dla mądrości, w którym uczenie długodystansowego, a nie okazjonalnego, działania dla dobra innych ludzi stanowi rdzeń oddziaływań wychowawczych. W tym sensie rekomendowana tu książka może być trafnie uznana za wprowadzenie do pedagogiki mądrości, gdyż problemy mądrego wychowania i wychowania do mądrości stanowią jej ważną część. Istota wychowania dla/do mądrości sprowadza się do następujących zasad, które Autorzy serwują na koniec książki:

Bądźcie dla nich [wychowanków – K.J. Sz.] wzorem mądrości. Jeśli to możliwe, nie mówcie młodym ludziom, co mają robić. Naprowadzajcie ich jedynie na mądre rozwiązania. Nauczcie ich mądrego rozumowania – refleksyjności, opanowania, dążenia do wspólnego dobra, spoglądania na sprawy w dłuższej perspektywie, przyjmowania odpowiedniej postawy etycznej – a następnie poproście, aby pokazali wam, jak stosują wszystkie te zasady w praktyce, podejmując stojące przed nimi nieuchronnie decyzje (s. 281).

Książka jest przykładem klarowności i przystępności wykładu – Autorzy o skomplikowanych problemach rozumienia mądrości, jej składników, pomiaru i rozwoju piszą bez epatowania, tak często w psychologii, trudnymi terminami zasłaniającymi, a nie uprzyśtępniającymi to, co jest właśnie opisywane i wyjaśniane. To dzięki temu lektura tej znakomitej pracy nie jest trudna, a przyjemna.

Polecając książkę Sternberga i Glück Czytelnikom polskim, chciałbym jednak podzielić się pewnymi wątpliwościami i wejść z Autorami w polemikę. Wątpliwości i kontrowersje z polskiego punktu widzenia mogą budzić przykłady niemądrych, zdaniem Autorów, wypowiedzi czy wręcz kłamstw polityków w osobach senatora Josepha McCarthy'ego czy byłego prezydenta Donalda Trumpa. Zwłaszcza teraz, w kontekście agresji Rosji i barbarzyństwa rosyjskiego w Ukrainie oraz resentymentów za czasami komunistycznymi w tym kraju i w wielu innych wspierających tyrana z Kremla. Mądrość nakazuje nam traktowanie takich przykładów ze spokojną tolerancją. Według mojej hipotezy Autorzy pisali te fragmenty książki jeszcze przed ludobójstwem w Buczy. Podobnie traktuję również głoszone przez nich w grudniu 2020 roku sądy dotyczące epidemii COVID-19 i niemądrego jakoby postępowania wielu starszych i młodych ludzi, wątpiących w skuteczność izolacji i efektywność szczepionek. Jak się dzisiaj okazuje (styczeń 2023), wiele z tych decyzji i zachowań, na przykład mieszkańców i władz Szwecji i Florydy, było bardziej racjonalnych i mądrych ze względu na dobro społeczne niż reżim sanitarny Chin czy Australii, których mieszkańcy stali się swoistymi więźniami na wiele miesięcy, a ich biznesy upadły. Trzeba zatem uważać z wydawaniem sądów wartościujących o czyjejś niemądrości w kwestii pandemii COVID-19. W moim przekonaniu te fragmenty dzieła Sternberga i Glück można potraktować jedynie jako świadectwo historyczne, obrazujące miniony stan wiedzy i osobiste, nieco stronnicze przekonania Autorów, które w świetle dzisiejszych doniesień naukowych można podać w wątpliwość i zaliczyć do opisywanego przez nich błędu konfirmacji (s. 207). Lektura tych fragmentów książki, w których Autorzy przytaczają wiele przykładów postępowania polityków,

zwłaszcza Donalda Trumpa, rodzi pytanie: dlaczego nie potrafią się uwolnić od jego wpływu? I inne pytanie: co na temat pandemii napisaliby dzisiaj, kiedy poddane ścisłemu reżimowi i to przez ponad dwa lata Chiny nadal walczą z zarazą, a mieszkańcy Sztokholmu i Miami żyją w miarę normalnie? I czy mądrą decyzją rządów były zakupy milionów szczepionek, które nie zostały poddane reżimowi badań medycznych³.

Myśląc również o tym, jak często chwaleni przez Autorów eksperci medyczni mylili się lub wprost głosili głupie opinie w sprawie pandemii, mam wobec tego taką refleksję, że przykłady pandemii COVID-19 i mądrych lub niemądrych decyzji rządów, polityków, zrzeszeń lekarzy czy pojedynczych osób, jakie przytaczają Autorzy w całej książce, dużo straciły na swej wartości eksplanacyjnej (wyjaśniającej) i warto je wziąć w swoisty nawias. Szkoda, że nie podali oni innego, spektakularnego przykładu na opisywane w tym rozdziale mądre lub głupie postępowanie – choćby różnych sprzecznych decyzji WHO i rządów, mających obecnie ogromne problemy z magazynowaniem i sprzedażą milionów dawek szczepionki. Donald Trump stał się dla Autorów przykładowym „chłopcem do bicia” – przedmiotem swoistej obsesji, powracającym na kartach dwóch pierwszych rozdziałów i całej książki z przedziwną regularnością, wyłącznie w negatywnym świetle. Natomiast gubernator Florydy, Ron DeSantis, ze swoimi – jak się okazuje – mądrymi decyzjami nie zwrócił należytej uwagi Autorów. Wypowiadanie się w sprawach COVID-19 w kontekście mądrości wymaga więcej ostrożności i antycypacji, niż stało się to udziałem Autorów, którzy stawiają też „wielce religijnych, białych ewangelików” („highly religious white evangelical

³ Ciekawi mnie, jakiej mądrej odpowiedzi udzieliliby Autorzy na pytanie o to, dlaczego znana mi sekretarka katedry na Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ trzykrotnie zaszczepiona zachorowała na COVID-19 trzy razy? Dlaczego niektóre osoby z najbliższego mi środowiska naukowego, które trudno posądzać o myślenie magiczne, nie zaszczepiły się i nawet, gdy zachorowały na COVID-19, to przeszły tę chorobę bardzo łagodnie, a te, które zaszczepiły się wielokrotnie, chorowały kilka razy i to ciężko? Jak w końcu, chwalać reżimy sanitarne, oceniliby zamknięcie przed ludźmi parków i lasów przez rząd Polski na początku pandemii?

voters”) w niekorzystnym świetle (s. 52). Dlaczego tylko ich? Reasumując, ciągle powracanie do sprawy COVID-19 i w ogóle do polityki wewnętrznej lub zewnętrznej USA jako egzemplifikacji mądrych lub niemądrych decyzji czyni z podręcznika platformę zbędnych dyskusji, a książkę w dwóch pierwszych rozdziałach – podręcznikiem politycznej psychologii mądrości. Niepotrzebnie!

Wszystko to, co napisałem powyżej, a co dotyczy egzemplifikacyjnej strony podręcznika, nie oznacza, że zniechęcam do niego miłośników Donalda Trumpa i sceptyków szczepionkowych. Wprost przeciwnie – sądzę bowiem, że otrzymaliśmy dzieło, jakiego jeszcze w polskiej psychologii i pedagogice nie było; dzieło, które uzupełnia dotkliwą lukę w badaniach nad tym jednym z najważniejszych i najcenniejszych przymiotów ludzkich, jakim jest mądrość. Jeśli uważa się, że miarą jakości dzieła naukowego jest to, że wszystkie dotychczasowe z tego zakresu tracą na wartości, to z całą pewnością książka Sternberga i Glück jest właśnie takim dziełem. Nie mam też wątpliwości, że jej lekturą powinni być zainteresowani badacze zdolności poznawczych i mądrości, psychologowie i pedagodzy profesjonalni oraz studenci tych kierunków, filozofowie i edukatorzy, którzy – jak chcą Autorzy – bardziej powinni być zainteresowani nie tym, czego, ale jak uczyć, żeby ich wychowankowie mogli wieść mądre życie. Apelując do wszystkich, by nie zapominali o tym celu edukacji, Sternberg i Glück pozostają jednak sceptyczni (zdystansowani, a może refleksyjni, jak nakazuje mądrość), jeżeli chodzi o skuteczność tego typu działań pedagogicznych. Piszą:

Przypominamy jednak, że tak naprawdę nie ma człowieka, który byłby „mądry” zawsze i wszędzie. Wszyscy potrafimy być mądrzy w różnym stopniu; to zaś, jak bardzo jesteśmy mądrzy, często zależy od sytuacji, dziedziny, w której doświadczamy danych rzeczy, a nawet od naszych nastrojów, potrzeb i pragnień w danym momencie. Mądrość jest celem, do którego dążymy, lecz którego nigdy w pełni nie osiągamy. Najważniejszy jest jednak proces stawania się mądrym, a nie jakiś wymagowany gotowy produkt w postaci idealnej mądrości (s. 189).

Jak wspomniałem, bez narażenia się na przesadę można powiedzieć, iż nie ma jeszcze polskiej psychologii mądrości jako swoistej subdyscypliny wiedzy i badań naukowych. Nie tworzą jej bowiem te nieliczne monografie, które wyszły spod pióra Zbigniewa Pietraśńskiego (2001; 2008), Wiesława Łukaszewskiego (2018) i Sławomira Jarmuża (2023), ani kilka artykułów i rozdziałów przeglądowych i krytycznych, rozproszonych po czasopismach i pracach zbiorowych (Sękowski, 2001; 2004; Borawski, 2017; Kozerska, 2017; Kałużna-Wielobób, 2014; Falewicz, 2015; Tucholska, 2016; Knopik, 2013; 2018; 2020; Knopik i in., 2021; Knopik i Żurawska-Żyła, 2022; Dryll, 2021). Choć cenne poznawczo – stanowią dopiero przyczynek do nauki rozwiniętej. Pytanie o to, dlaczego współcześni psychologowie nie interesują się tak ciekawym i złożonym fenomenem, jakim jest mądrość, dlaczego nie poświęcają należytej uwagi jej eksploracji, samo stanowi problem, który jest wart podjęcia wnikliwych badań. Skoro bada się już tak złożone zjawiska, jak szczęście, miłość i duchowość... Wiesław Łukaszewski w najbardziej dotąd systematycznym wykładzie psychologii mądrości przyczyny niskiego zainteresowania mądrością wśród psychologów upatruje w braku mody na tego typu badania oraz królowaniu wśród badaczy trzech „fetyszów”, wśród których jednak brak mądrości: inteligencji, efektywności (sukcesu) i samooceny. Koncentracja na alternatywach i różnicach w funkcjonowaniu człowieka powoduje, jego zdaniem, brak zainteresowania badaczy takimi sposobami życia, które „każdemu z nas zapewniałyby optymalizację jego biegu” (Łukaszewski, 2018, s. 19). A takim jest mądrość, która wymaga też innego niż dominującej, ilościowy, opisu ludzkiej aktywności.

Uważa się również, iż problematyka mądrości jest tak złożona, dotyczy tak różnych fenomenów natury poznawczej, emocjonalnej, aksjologicznej i duchowej (transcendentalnej), że z trudem poddaje się empirycznej operacjonalizacji przyjętej w badaniach psychologicznych, a ściślej rzecz biorąc – pomiarowi. Piszą i debatuje o tym również Autorzy tej książki (rozdz. 3 i 4). Wzrost zainteresowania

psychologów mądrością wiąże się, jak chcą niektórzy autorzy (Knopik i in., 2021), z kryzysem badań nad inteligencją. Wypada się zgodzić z autorami sugerującymi, iż „zjawisko to wymyka się jednoznacznyemu ujęciu w ramach subdyscyplin psychologii (poznawczej, osobowości, emocji i motywacji czy społecznej). Mądrość jawi się raczej jako spersonalizowana uogólniona perspektywa ujmowania zarówno siebie w świecie, jak i widzenia całego świata i jako taka wymaga zaangażowania wielu procesów psychicznych, wśród których prawdopodobnie tylko część ma charakter jawny, podlegający pomiarowi” (Knopik i in., 2021, s. 32).

Uważny Czytelnik, zainteresowany psychologicznymi i pedagogicznymi aspektami mądrości, może spotkać się w literaturze polskiej z czterema w miarę rozwiniętymi teoriami mądrości i kilkoma innymi w stanie tworzenia. Nie ma tu miejsca na szczegółowe ich omówienie, które można znaleźć w innych publikacjach (Szmidt, 2002; Płóciennik, 2018; Szmidt i Płóciennik, 2020), warto jednak o nich wspomnieć.

Pierwsza to koncepcja mądrości jako wysokiej kultury poznawczej Zbigniewa Pietrasińskiego (2001; 2008), w której mądrość postrzegana jest przez pryzmat nagromadzonych przez wieki reguł i metod określanych jako „programy myślenia”. Programy te tworzą konstrukt nazywany przez Pietrasińskiego kulturą poznawczą. „Mądrość rozumiem [...] jako wysoką ogólną kulturę poznawczą, połączoną z obszerną wiedzą o życiu. W tym ujęciu jest to ideał stopniowalny, który może przyświecać pojedynczym decyzjom albo całej drodze człowieka” (Pietrasiński, 2001, s. 11). Rozwinięta koncepcja tak pojętej mądrości może stanowić uzasadnienie dla określonych celów kształcenia (Szmidt, 2002). Szkoda jednak, iż nie doczekała się ani popularyzacji, ani empirycznej weryfikacji, a śmierć w 2010 roku autora jednej z najciekawszych, laickich koncepcji mądrości w XX wieku, zamknęła obiecujące badania.

Drugą psychologiczną koncepcją mądrości, która – jak się wydaje – jest w stanie tworzenia, jest „pięciowarstwowa teoria mądrości” Wiesława Łukaszewskiego (2018). Poziom pierwszy reprezentują dwa rodzaje wiedzy (deklaratywna i proceduralna), poziom drugi – czte-

ry właściwości (m.in. tolerancja niepewności i niejednoznaczności, trafne oceny świata i własnej osoby), poziom trzeci – dwa aspekty stosunku do samego siebie i do świata społecznego, poziom czwarty to zbiór preferencji i umiejętności związanych z mądrością (np. skromność, umiar, sceptycyzm, kooperacja, dialog, samokontrola), a piąty, docelowy, to dobro wspólne (Łukaszewski, 2018, s. 144–146).

Trzecią wartą wspomnienia koncepcją mądrości jest psychopedagogiczna teoria mądrości jako syntezy myślenia refleksyjnego, myślenia krytycznego, myślenia twórczego oraz wiedzy i doświadczeń życiowych, opartych na wnikliwym myśleniu pytajnym, którą rozwijamy w duecie z dr Elżbietą Płóciennik od wielu lat i w wielu publikacjach (Płóciennik, 2016a; 2016b; 2017; 2018; Szmidt, 2002; 2013; Szmidt i Płóciennik, 2020). Podkreślamy w tej koncepcji, że „stawianie pytań i definiowanie problemów w sytuacjach codziennych, szkolnych, zawodowych (w wyniku których generowane i doskonalone są pomysły rozwiązania problemów i zmiany otoczenia dla dobra jednostki i dobra wspólnego) jest charakterystyczne zarówno dla mądrości, jak i dla myślenia pytajnego. Można także uznać, że do mądrości (która opiera się na różnych zdolnościach jednostki – w tym do myślenia krytycznego i refleksyjnego) jednostka dojrzewa także dzięki nawykom intelektualnym, które wynikają z aktywizacji myślenia pytajnego przez otoczenie społeczno-kulturowe” (Szmidt, Płóciennik, 2020). Jak widać, ta ostatnia koncepcja nawiązuje wprost do zrównoważonej teorii mądrości, jaką do niedawna rozwijał Robert Sternberg, akcentując równowagę trzech rodzajów inteligencji (postaw życiowych): analitycznej, twórczej i praktycznej, w realizacji dobra wspólnego⁴.

⁴ Znaczący wydaje mi się fakt kompletnego pomijania przez polskich psychologów dorobku naukowego pedagogów piszących o mądrości, a zwłaszcza rozwiniętego cyklu publikacji Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego z serii Edukacja dla Mądrości, która od 2016 roku doczekała się już 10 pozycji. To niedostrzeżenie ma wszelkie cechy „naukowej ślepoty” na to, co się dzieje w innych subdyscyplinach nauk społecznych. Uważna analiza dorobku naukowego na temat mądrości każe mi sformułować tezę, iż polski pedagog wie, co się dzieje w psychologii mądrości, natomiast psycholog – nie ma pojęcia i nie chce wiedzieć, co się dzieje w pedagogice mądrości (edukacji dla mądrości).

Nową i interesującą koncepcją na gruncie polskiej psychologii wydaje się być teoria mądrości narracyjnej Tomasza Knopika i współpracowników (2021), rozumiana jako metapoznawcza refleksja na temat własnego życia, ujawniana w toku wywiadów narracyjnych (jakościowych). Dostrzegając w tej koncepcji wiele watorów i heurystyczną płodność teoretyczną, warto jednak zapytać o to, czy mądrość – na przykład praktyczna, osobista, ogólna czy życiowa – nie jest narracyjna?

Polska psychologia i pedagogika mądrości, żeby użyć jeszcze raz tej metafory, są dopiero w stanie tworzenia. Poczyniono interesujące opisy znanych do tej pory psychologicznych koncepcji mądrości i czynników ją tworzących oraz badań empirycznych na ten temat, będących dorobkiem szkoły berlińskiej, amerykańskiej i innych, sformułowano wiele trafnych krytyk i pytań do przyszłych badań, zarysowano obiecujące programy edukacji dla mądrości (nauczania promądrościowego). Istnieje więc szansa, iż intensyfikacja badań na ten temat, nie tylko w formie pomiaru psychometrycznego, ale również, a może przede wszystkim, w nurcie biograficznym i narracyjnym, a także etnograficznym i interakcyjnym (dlaczego nie ma naukowych, systematycznych i uczestniczących obserwacji funkcjonowania mądrych ludzi?), uczyni z tego fascynującego zjawiska przedmiot tak interesujących eksploracji psychologów, jakim kiedyś była inteligencja. Pójdzie szlakiem wytyczonym przez Autorów tej książki i twórcza modyfikacja ich badań oraz refleksji teoretycznej być może będzie początkiem „polskiej szkoły mądrości”. Czego Czytelnikom i sobie bardzo życzę.

Literatura cytowana

- Borawski, D. (2017). *Wspieranie rozwoju mądrości. Perspektywa dialogowa*. „Roczniki Psychologiczne”, XX, 3, 545–561.
- Dryll, E. (2021). *Metaforyczne charakterystyki mądrości*. W: E. Dryll, A. Cierpka, K. Małek (red.), *Psychologia narracyjna: O mądrości, miłości i cierpieniu* (s. 119–145). Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Falewicz, A. (2015). *Geneza i przegląd psychologicznych koncepcji mądrości*. „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie”, 22, 243–254.

- Glück, J. (2019). *The Development of Wisdom during Adulthood*. W: R.J. Sternberg, J. Glück (red.), *Cambridge Handbook of Wisdom* (s. 323–346). New York: Cambridge University Press.
- Jarmuż, S. (2023). *Czy mądrości można się nauczyć?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kałużna-Wielobób, A. (2014). *Psychologiczne koncepcje mądrości*. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, 68(4), 63–79.
- Knopik, T. (2013). *Trening mądrości jako innowacyjna metoda rozwijania kompetencji kluczowych*. W: Z. Gaś (red.), *Rozwój kompetencji kluczowych uczniów w gospodarce opartej na wiedzy. Doświadczenia, best practices, perspektywy* (s. 77–88). Lublin: Wydawnictwo WSEI.
- Knopik, T. (2018). *Edukacja ku mądrości w doradztwie edukacyjno-zawodowym*. „Prima Educatione”, 2, 131–141.
- Knopik, T. (2020). *Promądrościowa edukacja wczesnoszkolna: ramy teoretyczne i strategie metodyczne*. W: W. Limont (red.), *Z teorii i praktyki edukacji wczesnoszkolnej ucznia zdolnego* (s. 99–118). Toruń: Wydawnictwo Naukowe MUP.
- Knopik, T., Żurawska-Żyła, R. (2022). *Nauczanie mądrościowe jako strategia wspomagania zrównoważonego rozwoju uczniów zdolnych*. „Edukacja Etyczna”. <https://doi.org/10.24917/20838972.18.1514.pdf>
- Knopik, T., Żurawska-Żyła, R., Tokarska, U. (2021). *Mądrość w ujęciu współczesnej psychologii: sztuka życia czy sztuka rozumienia życia?* W: E. Dryll, A. Cierpka, K. Małek (red.), *Psychologia narracyjna: O mądrości, miłości i cierpieniu* (s. 27–49). Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Kozerska, A. (2017). *Wybrane koncepcje psychologiczne mądrości z perspektywy badań nad uczeniem się w późnej dorosłości*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika”, 15, 125–134.
- Łukaszewski, W. (2018). *Mądrość i różne niemądrości*. Sopot: Wydawnictwo Smak Słowa.
- Pietrasiniński, Z. (2000). *Czy dzieci można nauczyć mądrości?* W: M. Partyka (red.), *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym* (s. 11–28). Warszawa: CMPP-P MEN.
- Pietrasiniński, Z. (2001). *Mądrość, czyli świetne wyposażenie umysłu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Pietrasiniński, Z. (2008). *Ekspansja pięknych umysłów. Nowy renesans i ożywcza autokreacja*. Warszawa: Wydawnictwo CIS.

- Płóciennik, E. (2016a). *Rozwijanie mądrości w praktyce edukacyjnej. Scenariusze zajęć dla młodzieży*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Płóciennik, E. (2016b). *Rozwijanie mądrości w praktyce edukacyjnej. Scenariusze zajęć w przedszkolu i szkole podstawowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Płóciennik, E. (2016c). *Rozwijanie mądrości dziecka. Koncepcja i wskazówki metodyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Płóciennik, E. (2017). *Divergent Tasks in the Diagnosis of Wisdom in Older Pre-school Children*. „The New Education Review”, 1(47), 279–291.
- Płóciennik, E. (2018). *Mądrość dziecka. Predyspozycje, przejawy, perspektywa wspierania*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sękowski, A. (2001). *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Sękowski, A. (2004). *Inteligencja, twórczość, mądrość a zdolności*. W: A. Sękowski (red.), *Psychologia zdolności* (s. 173–192). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sternberg, R.J. (1990). *Understanding Wisdom*. W: R.J. Sternberg (red.), *Wisdom. Its Nature, Origins and Development* (s. 1–9). New York: Cambridge University Press.
- Sternberg, R.J., Glück, J. (2019). *Wisdom, Morality, and Ethics*. W: R.J. Sternberg, J. Glück (red.), *The Cambridge Handbook of Wisdom* (s. 551–574). Cambridge: Cambridge University Press.
- Szmidt, K.J. (2002). *Mądrość jako cel kształcenia. Stary problem w świetle nowych teorii*. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, 3(19), 47–64.
- Szmidt, K.J. (2013). *Pedagogika pozytywna: twórczość – zdolności – mądrość zespolone*. W: K.J. Szmidt, M. Modrzejewska-Świgulska (red.), *Zasoby twórcze człowieka. Wprowadzenie do pedagogiki pozytywnej* (s. 13–40). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szmidt, K.J., Płóciennik, E. (2020). *Myślenie pytajne. Teoria i kształcenie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Tucholska, S. (2016). *Mądrość jako przejaw dojrzałości osobowościowej*. „Rocznik Filozoficzny Ignatianum”, XXII, 230–253.
- Weststrate, N.M., Bluck, S., Glück, J. (2019). *Wisdom of the Crowd: Exploring People’s Conceptions of Wisdom*. W: R.J. Sternberg, J. Glück (red.), *The Cambridge Handbook of Wisdom* (s. 97–121). Cambridge: Cambridge University Press.

Przedmowa

W XX wieku iloraz inteligencji (IQ) wzrósł na całym świecie o około 30 punktów. Zdaniem Jamesa Flynna, wzrost ten odzwierciedla większe umiejętności poznawcze potrzebne do przystosowania się do środowiska, jakie ukształtowało się w ciągu tego stulecia. Może zaś wynikać ze zmian w edukacji, wychowaniu, odżywianiu i innych czynników. Zgodnie z tym poglądem, z biegiem czasu IQ może rosnąć lub maleć, w zależności od tego, jakich umiejętności poznawczych będzie wymagać dane środowisko. Mimo iż wszystkie te zdobyte ludzkości są doprawdy imponujące, w nie lada zakłopotanie może wprawiać fakt, jak dalece nieprzystosowani do swego środowiska są wciąż ludzie. Przyczyny tego nieprzystosowania wydają się wykraczać poza kwestie inteligencji jakiegokolwiek rodzaju, ponieważ wspólną cechą wielu obecnych problemów jest właśnie to, że ludzie inteligentni nie potrafią wykazać się mądrością. Książka niniejsza ma na celu zaprezentowanie krótkiego wprowadzenia do tematu mądrości, głównie – acz nie wyłącznie – z punktu widzenia psychologii.

Motywacja do napisania tej książki

Podstawową motywację do napisania tej książki stanowi to, że mądrość jest istotnym atrybutem psychologicznym, który, bardziej niż jakakolwiek inna cecha, potrzebny jest do zrozumienia i rozwiązania problemów stojących przed dzisiejszym światem. Najważniejszym zadaniem naszej publikacji będzie przedstawienie wykształconym